

Mitiniai vaizdiniai Donelaičio „Metuose“: žolė

DAINIUS RAZAUSKAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Lietuvių tautosakos, o kartu ir mitologijos atspindžius Kristijono Donelaičio „Metuose“, be vienos kitos pastabos įvairių autorių darbuose, nuosekliau yra nagrinėję bent trys žymūs lietuvių tautosakininkai: Zenonas Slaviūnas, Ambraziejus Jonynas ir Stasys Skrodenis¹. Jau bandė šiuo klausimu pasisakyti ir šio straipsnio autorius². Ir vis dar yra ką pridurti. Šįkart panagrinėsime „Metuose“, esmiškai antrojoje dalyje „Vasaros darbai“, išryškėjančią savotišką „žolės mitologiją“ – alegorinius, simbolinius ir tiesiog mitinius su žole (pieva, pjūtimi ir t. t.) susijusius tradicinius vaizdinius: pirmiausia, žmogaus – augalo žiedo (pumpuro, vaisiaus) metafora, paskui atitinkamas suasmenintos mirties (Giltinės) su dalgiu vaizdinys, paskui karo – pjūties ir pjūties – karo analogijos ir galiausiai žolės, pievos kaip barzdos įvaizdis.

RAKTAŽODŽIAI: Donelaitis, lietuvių tautosaka ir mitologija, žolės metaforos, Giltinė, barzda.

1. ŽMOGAUS ŽYDĖJIMAS

Būro Lauro lūpomis:

2.73–76³ *Kožnas viens žmogus užgimdamas pumpurui lygus,
Iš kurio žiedelis jo pirmiaus išsilukština,
Iki po tam jis, peržydėjęs ir nusirėdęs,
Užaugin vaisius ir amžį savo pabaigia.*

Dalia Dilytė: „Homeras sako, kad žmogaus gyvenimas panašus į medžių lapų: kaip senus lapus vėjas nudrasko, bet juos nuolatos pakeičia sprogstantys bei augantys nauji, taip ir žmonės vieni miršta, kiti auga“ (Dilytė 2005: 195). Būtent („Iliada“ VI.146–149): „Koks yra l a p ū gimimas miške, ir ž m o n i ū tokis lygiai. /

1 Slaviūnas 2007: 248–271, 416; Jonynas 1984: 277–289; Skrodenis 2010: 75–82.

2 Razauskas 2014a: 32–44, 2014b, 2015: 9–14.

3 Cituojama iš Donelaitis 1994, nurodant atitinkamą „Metų“ dalį ir eilutės numerį.

Vėjas nudrasko ir blaško juos žemėj, o miškas, atgijęs / Ir sužaliavęs pavasario metą, kitus užaugina. / Lygiai taip kartos žmonių: vienos auga, o kitos jau nyksta“ (Homeras 1962: 124; visose citatose išryškinta mano – D. R.).

Bet Homeras žmones prilygina medžių lapams, o Donelaitis žmogų – pumpurui, žiedui ir vaisiui, be to, nebūtinai medžio. Dėl to ypač atsižvelgtina Lauro kalbos pabaiga:

2.94–95   *Taigi matai, kaip žmogiškas trumpintelis amžis
Žydinčioms ir krintančioms prilygsta žolelėms.*

Todėl, be antikos klasikų, reikia turėti omenyje ir Bibliją. Ps 103.15: „Žmogaus dienos panašios į žolę, – jis žydi tartum laukų gėlė.“ Iz 40.6–7: „Visa žmonių ja – kaip žolė, jos gražumas – kaip laikų gėlės. Žolė nudžiūsta, gėlė nuvyta, kai tik Viešpats pasiunčia ant jų vėją.“ 1 Pt 1.24–25: „Mat kiekvienas kūnas – tartum žolynas, ir visa jo garbė tarsi žolyno žiedas. Žolynas sudžiūsta, ir žiedas nubyra; tik Viešpaties žodis išlieka per amžius.“ Biblinį įvaizdį savaip rutulioja Mikalojus Daukšta savo postilėje: *Visokias kūnas – šienas ir visokia garbė jo kaip žiedas lauko* (cit. iš Jasiūnaitė 2010: 109).

Vaizdinys Artimuosiuose Rytuose žinomas jau šumerams, kurių vienas iš aukščiausių dievų, „viešpatis“ Enlilis, pirmuosius žmones sudaigino iš žemės kaip žolę (žr. MHM II: 649, 662–663 ir kitur). Paminėtina ir keistai panaši vienos latvių etiologinės sakmės pradžia:

Kad virs zemes vėl valdijis Dievs un Velns un cilvėku vėl uz pasaules nemaz nav bijis, tad puķes bijušas cilvėkiem līdzīgas – ar rokām un kājām – un Dievam darbus darījušas „Kai ant žemės dar viešpatavo Dievas ir Velnias, ir žmonių pasaulyje dar nė būt nebuvo, tada gėlės buvo panašios į žmones – su rankomis ir kojomis – ir Dievui darbus dirbo“ (AnIT: 474).

Pažymėtina, kad pavainikius hebrajai vadino „žolynų vaikais“, o dar pastarųjų laikų rumunai – „gėlių vaikais“ (Eliade 1974: 308; ateina galvon, žinoma, ir „gėlių vaikai“ – hipiai). Čia metafora jau išplėsta: žmogus – žolynas ne tik žydi, bet ir susilaukia vaisiaus.

Šiaip jau pati žmogaus – žolės metafora nėra kuo nors ypatinga ir gali gimti savaime. Štai kaip ją pasitelkia šiuolaikinis kinų daoistas Dengas Ming-Dao:

Tikrasis grožis prasiveržia iš vidaus. Kaip pavyzdį imkime gėlę. Pradžioje tik pupa – jis dar nerodo pasauliui savo žavesio, nepritraukia bičių bei drugelių ir dar negali brandinti vaisiaus. Tik kai išsiskleidžia, pamatai jo viduje slypėjusį grožį. Tai žiedo puikumo viršūnė, tai jo aromato šaltinis, tai jo saldusis nektaras. Lygiai šitaip iš

vidaus, iš pat širdies skleidžiasi mūsų pačių grožis. Mūsų spindesys nieko bendra neturi su išvaizda ar profesija. Mūsų nepakartojamos savybės kyla iš vidinės versmės. Mums telieka pasirūpinti, kad išsiskleistume ir natūraliai bei nerūpestingai s u ž y d ė t u m e, išlaikydami ryšį su savo vidumi, pačia jo šerdimi. Iš čia kyla visi mūsų slėpiniai bei galios. Gera leisti joms pasireikšti laiku. Kaip gėlė, kuri praeina visas pakopas – p u m p u r a s, išsiskleidimas, ž i e d a s, apsidulkinimas, v a i s i u s, vytimas, kritimas, – taip ir mes turime pereiti visus amžiaus tarpsnius nuo gimimo iki mirties (Ming-Dao 2000: 123).

Čia suminėtos visos Donelaičio žmogaus – žolyno gyvavimo fazės: pumpuras, žiedas, vaisius ir (kiek kitais žodžiais) nuvytimas. Iš šio pavyzdžio akivaizdu, kad žmogaus – žolyno metafora ir Donelaičio nebūtinai turi būti perimta iš kokio nors ankstesnio šaltinio, o gali būti tiesiog kilusi poeto vaizduotėje savaime. Vis dėlto visi „savaime“ kylantys vaizdiniai neišvengiamai – valingai ar nevalingai, sąmoningai ar nesąmoningai – remiasi žmogaus pasaulėvaizdį sudarančiais bei paveikusiais kontekstais. O pats pirmiausias iš tokių kontekstų Donelaičio atveju, šiaip ar taip, – lietuviškoji liaudies tradicija.

Pirmiausia tai – visuotinė, taip pat ir Lietuvoje puikiai žinoma žmogaus *žydėjimo* metafora, menanti jaunystę, „patį jėgų žydėjimą“ (žr. LKŽ XX: 494, 498 ir daug kur kitur). Ypač ji būdinga kalbant apie merginą, jauną moterį. Lietuvių tautosakoje, Nijolės Laurinkienės patikinimu, „apie jauną mergaitę ar moterį, kupiną sveikatos, grožio, jėgų, sakoma: žydi“; štai vienoje dainoje „pasakojama, kad putino žiedą nuraškė motina ir tą žiedą padavė dukrai, linkėdama: *Ž y d ė k, mano dukrala, / Liliu liliula, / Kaip tas putinėlis*. Ideali dvasinė ir fizinė jauno žmogaus būseną palyginama su žiedo žydėjimu. Mergaitėi įteikiamas žiedas, tarsi ji – veikiant to žiedo kosmizuojančiai galiai – pati turėtų pražysti“ (Laurinkienė 1990: 129). Panašiai raudose, Donato Saukos pastebėjimu, „dukra motinai – gyvas jaunystės paveikslas, kurį liaudies sąmonėje atitinka gėlės žydėjimas: *O mano dukrele, ką tik buvai p r a ž y d u s i į pačius ž i e d e l i u s. O mano lelijėle baltoji! O mano rožele raudonoji!...*“ (Sauka 1970: 207). Čia galima paminėti ir pasaką, Jono Balio apibrėžtą ir vienu sakiniu nusakytą taip: „*M e r g a i t ė g ė l ė*. Mergaitė paverčiama gėle (auga ant savo kapo); vyras nuskina gėlę, namie randa gėlės vietoj mergaitę ir ją veda“ (Balys 2002: 53, nr. 407). Gėlė – būdingas mergelės, nuotakos įvaizdis ir latvių dainose: *Balta puķe, zaļa niedre / Sēž galdiņa galiņē; / Balta puķe mūs' māšiņa, / Zaļa niedre tautu dēls* „Balta gėlė, žalia nendrė / Sėdi gale stalo: / Balta gėlė – mūsų sesė, / Žalia nendrė – jaunikis“; *Balta puķe vīstījās / Zem kumeļa kājiņām; / Tā nebija balta puķe, / Tā bij brāļa līgaviņa* „Balta gėlė vijosi / Apie žirgo kojas; / Tai ne balta gėlė, / Tai brolio jaunoji“ (BDS 21417, 22692; Kursīte 1996: 16).

Žmogaus „žydėjimas“, kaip matyti, mena jį esant prilygintą tiek žolyno, tiek medžio žiedui – tas pats neapibrėžtumas, kaip pirmosiose iš čia nagrinėjamų Donelaičio eilučių (2.73–76).

Atskiras atvejį, nors irgi tiesiogiai susijęs su žmogaus – žolyno metafora, yra ypatingas mergaičių „žydėjimas“ – mėnesinės. Pavyzdžiui: *Po pirmųjų mėnesinių mama duodavo į veidą. Sakydavo: – Kad būtum skaisti, žydėtum kaip rožė!* (Bajorai, Kupiškio r.); *Motina, merginai susirgus mėnesinėmis, suduodavo per veidą. Sakydavo: – Žydėk kaip rožė, būk atsargi!* (Šilagalys, Panevėžio r.); *Kai m e r g a i t ė pradėdavo ž y d ė t i, tai motina suduoda per veidą ir sako: – Kad būtum visą laiką raudona!* (Kaimynėliai, Širvintų r.) (VtLU 1253–1255). Pasak Rasos Račiūnaitės, XX a. pirmoje pusėje „pirmųjų dukters mėnesinių laukė ne tik motina, bet ir kiti vyresnieji šeimos nariai. Laiku ‘p r a ž y d u s i a’ dukra motina pasigirdavo kaimynams. Daug kur motina tuojau bėgdavo pasakyti tėvui, seneliui, kad duktė ‘ž y d i’, ir reikia skubėti kraičius krauti“; savo ruožtu mergina buvo vertinama „pagal jos gėlių darželį, kuris nuo seno buvo laikomas mergaitės doros ir jaunystės simboliu. Kiekviena stengėsi jį prižiūrėti kuo rūpestingiau, juo džiaugėsi ir didžiavosi. Rūtų darželis – mergaitės asmenybės reprezentantas“ (Račiūnaitė 1999: 183, 189). Panašiai Polešėje apie dar nesubrendusią merginą sakoma *нема еце увіту* „dar nežydi“; apie senmergę – *сидит маком* „sėdi kaip aguona“ (t. y. vis žydi, taip ir neužmegzdama vaisiaus); mėnesinės vadinamos *цветки женски* „moterų žiedeliai“, *цветы, краски* „žiedai, gėlės“, *цветки на соротуе* „žiedai ant baltinių“ (BЭС: 60, 67, 75, 310).

Kai kuriose rusų mįslėse žmonės tiesiog prilyginami medžio žiedams, ir gana donelaitiškame – mirties kontekste: *Стоит дерево, на дереве птица, цветы хватает, в корыто бросает, корыто не наполняет и цветов не умяляет* „Stovi medis, ant medžio paukštis, žiedus skina, lovin meta, lovio nepripildo ir žiedų nesumažina“ = mirtis (žiedai = žmonės, lovys = karstas, medis = amžius); kituose mįslės variantuose tuo pačiu įminimu „mirtis“ paukštis lesa nebe žiedus, o vaisius, obuolius: *Стоит дерево прекрасно, на этом дереве сидит птица ужасна: яблонь клюет, в корыто бросает; в этом корыте не убывает, и не прибывает* „Stovi nuostabus medis, ant to medžio tupi siaubingas paukštis: obuolius lesa, į lovį meta; tame lovyje nei mažėja, nei daugėja“; *Стоит дерево среди самого белого света; на этом дереве сидит ворон, яблоки щипает и в яму бросает, но яма не наполняется и яблоки не убывают* „Stovi medis vidur pat baltojo pasaulio; ant to medžio tupi varnas, obuolius skabo ir duobėn mėto, bet duobė nepilnėja ir obuolių nemažėja“ (ХдВЗ: 108, nr. 1332.6–r).

Išties, kitą ne prasčiau žinomą, su pirmąja tiesiogiai susijusią visuotinę tradicinę metaforą sudaro *vaisius*, lietuvių kalboje – „iš vaismedžių ir vaiskrūmių užsimezgusio ž i e d o išaugęs sultingas valgomas audinys su kauliuku ar sėklomis viduje“ ir gyvūno, žmogaus „gemalas nuo placentos susidarymo iki gimimo“, „gyvulių ar paukščių jauniklis“ bei stačiai „kūdikis, vaikas“ (LKŽ XVII: 940–942). Šia metafora remiasi ir ją plėtoja mįslės: *Vėjas pučia, pati juda, v a i k a i linguoja = obelis ir o b u o l i a i* (Balys 1989: 91, nr. 116); *Моčia kaip rezginė, v a i k a i kaip kankolai;*

Mama kaip rezginės, v a i k a i kaip čiunčiuliai = obelis (LTt V 5835, 5836; GrLLM: 38, nr. 229); *Aš pati kaip rezginė, v a i k a i kaip kankalai; Motina ryzgutė, v a i k a i šturliukai = kriaušė* (LTt V 5853, 5854; GrLLM: 39, nr. 234). Panašiai latvių: *Māte kā režene, dēli kā kamoli* „Motė kaip pintinė, sūneliai kaip kamuoliukai“; *Māte kā ecēšas, bērni kā sīpoli; Žeperaina māte, apaļi bērni* „Šakota motė, apvalūs vaikai“ = *ābele un āboli* „obelis ir obuoliai“; dar: *Māte kā ecēšas, bērni kā sīpoli* „Motė kaip akėčios, vaikai kaip svogūnai“ = *ērķšķogas* „agrastai“; *Zaļa māte, sārķani bērni* „Žalia motė, raudoni vaikai“ = *egle ar čiekuriem* „eglė su kankorėžiais“ (AnLTM: 35, nr. 7.b, d, e; 126, nr. 1112; 124, nr. 1080).

Paminėtina ir latvių daina:

Tai ābelei balti ziedi,

Tai sārķani āboltiņi;

Tai māmiņai daiļas meitas,

Tai ik dienas tautas jāj.

„Tos obelies balti ž i e d a i,

Jos raudoni o b u o l ē l i a i;

Tos mamytės dailios d u k r o s,

Jų kasdien jaunikiai joja.“

BDS 14309; Vācere 2006: 115, 123.

Dar šia metafora remiasi ir ją palaiko nuo antikos laikų plačiai Europoje žinomas priežodis: lie. *Kokia obelis, tokie ir obuoliai*; la. *Kāda ābele, tādi āboli* (su prasme patikslinančiu išplėtimu: *...kāda māte, tāda meita* „...kokia motina, tokia dukra“); s. le. *Jaka jabłoń, takie będq i jabłka*; ru. *Какова яблоня, таков и плод*; [sen.] ang. *Such apple tre, such frute* ir kt.; kitas, bene dar populiariesnis priežodžio variantas: lie. *Obuolys nuo obels netoli krinta / nusirita / ritasi*; la. *Ābols nekrūt tālu no ābeles*; le. *Niedaleko jabłko pada od jabłoni*; brū. *Яблыка ад яблыні далёка не адкачваецца*; ru. *Яблоко недалеко падает от яблони*; vok. *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamme*; pranc. *Le fruit ne tombe jamais loin de l'arbre*; lo. *Non procul a proprio stirpe poma cadunt* (GrgPP 350, 352). Savo ruožtu aplinkinėse tautose vaismedis, ypač obelis, būdingai prilyginama motinai, vaisiai, o ypač obuoliai – vaikams, kalboje atitinkamai atvejais vartojami tie patys žodžiai ir t. t.

Čia dar galima prisiminti šamanišką mitinį Medį, ant kurio šakų, kaip pumpurai ar lapai, auga būsimų, žemėje gimsiančių vaikų sielos (žr. Потапов 1991: 29, 34–35, 108 ir kt.).

Paminėtina, kad *pumpuras* „organas iš jaunų lapelių, gaubiančių augimo kūgelį, iš kurio išauga ūglis“ arba „neišsiskleidęs gėlės žiedas“ lietuvių irgi gali būti pavartotas reikšme „mažas vaikas“ (LKŽ X: 910).

O iš pumpuro išaugęs ūglis dar vadinamas *atžala*, kuri savo ruožtu – tai ir „iš medžio stiebo ar šakelės išaugusi jauna šakelė, atauga, atvaša“, ir „vaikas, palikuonis“; čia ir *atžalynas* „vieta, kur daug atžalų auga, jaunas miškas“ bei „jaunoji karta, palikuonys“; be to, *at-želti* gali ir miškas, medis, krūmas, ir *žolė* – tos pat šaknies žodis! – pavyzdžiui: *Ar atžels žolelė, a kiek pasipjausma* (Kuršėnai, Šiaulių r.); perkeltine prasme,

pasitelkiant karklų įvaizdį: *Ta Lietuva kaip karklai nupjauti: nupjovė ir vėl atžėlė, nupjovė ir vėl atžėlė* (Sintautų, Šakių r.) (LKŽ I: 452, XX: 284). Nupjauto ir atžėlusio krūmo, medžio įvaizdžiu remiasi mįslės: *Pernai močia mirė, šiomet v a i k a s gimė = a t ž a l o s*; *Pernai močia mirė, šiomet v a i k a i gimė = medis* (Balys 1989: 91, nr. 107; LTt V 5939). Latvių: *Pērn māte mira, šogad bērni dzimst* „Pernai motė mirė, šiomet v a i k a i gimsta“; *Māte nomirst, bērni rodas* „Motė miršta, v a i k a i randasi“ = *celms un atvases* „kelmas ir atvašos, a t ž a l o s“ (AnLTM: 92, nr. 657.a, b).

Medžio atžala išauga į šaką, o šaka vėlgi gali būti vaiko metafora. Antai mįslėse: *Močia vidury, vaikai aplinkui = medis* (LTt V 5938; žr. LpMS: 72; BlzLRD: 28, 205, nr. 26 ir kitur); latvių: *Māte vidū, bērni apkārt* „Motė vidury, vaikai aplinkui“; *Lie-la, gara māte, simtu simtu bērnu* „Didelė aukšta motė, šimtai vaikų“ = *koks un zari* „medis ir šakos“ (AnLTM: 159, nr. 1570, 1569).

Šakos vaikams būdingai prilyginamos dainose, pavyzdžiui, tipo „Oi tu, eglele“, nors apdainuojama jose gali būti ir liepa, ir netgi beržas–tėvelis: *Oi tu, eglele, / Tu, siūbuonėle, / Siūbavai rytą, / Vėlai vakarėlį, / Kol išsiūbavai / Devynias šakas, / Devynias š a k a s, / Dešimtą v i r š ū n ę... Oi tu, motule / Rūpestingoji, / Rūpinais rytą, / Vėlai vakarėlį, / Kol aprūpinai / Devynis sūnus, / Devynis s ū n u s, / Dešimtą d u k r e l ę...;* arba: *Turėja liepa, / Liai siudija, / Devynias š a k e l e s... Turėja mačiute, / Liai siudija, / Devynias d u k r e l a s... ir pan.* (šiuos ir daug kitų pavyzdžių žr. LTt I: 69–70, nr. 47; LLD VI 122–132). Panašų motyvą Vilniaus gubernijos gudų dainose XIX a. viduryje užrašė Adomas Kirkoras (su ta išlyga, kad gudų *бяроза* „beržas“ – mot. g.): *Бела бярозка, то жана мая, / У бярозки розги – то дзетки мае* „Baltas berželis – tai mano žmonelė, / Berželio vytytys – tai mano vaikeliai“ (Киркор 1858: 212, nr. 22). Rusų baladėje medžiu paversta žmona į savo vyrą prabyla: *Не рябинушку секешь, / Секешь свою молодую жену! / А что веточки – то наши деточки!* „Ne šermukšnelę kerti, / Kerti savo jaunąją žmoną! / O šakelės – tai mūsų vaikeliai!“ (PФ: 293). Ir minėto tarptautinio priežodžio „Kokia obelis, tokie ir obuoliai“ kai kurie rusiški variantai vietoj vaisiaus pasitelkia atžalos įvaizdį: *Каково дерево, такова и отрасль* „Koks medis, tokia ir atžala“; *Каков корень, таков и отпрыск* „Kokia šaknis, tokia ir atvaša“; *От доброго коренья добрая и отрасль* „Geros šaknies gera ir atžala“ (ДлПРН: 598).

Į šią metaforą slavų ir kitų Europos tautų tradicijose dar XIX a. viduryje yra atkreipęs dėmesį rusų mitologas Aleksandras Afanasjevas: „Šeimos, giminės gau-sėjimas nuo seno lygintas su medžio leidžiamomis atžalomis, dėl to ir kamienas (kelmas, šaknis) epinėje poezijoje simbolizuoja tėvą ar protėvį, o šakos – jų vaikus ar palikuonis. Garbstydama nuotaką ukrainiečių daina palygina ją su jovaru ir klausia: *чи ты кориня не глубокого, чи ты батька не богатого?* ‘Argi tu ne gilios šaknies, argi tu ne turtingo tėvelio?’“; „Paralelė, kalboje bei liaudies tikėjimuose brėžiama tarp šakoto medžio ir daugiavaikės šeimos ar ištisos giminės, ypač

akivaizdžiai pasireiškė papročiu didikų kilmę ir jų tarpusavio giminystės laipsnį žymėti vadinamuoju giminės medžiu (*Stammbaum*). Senosiose vokiečių sagose pasakojama apie motiną, kuriai prisispnavo, kad iš jos širdies ar išچی išaugo didelis ūksmingas medis su nuostabiais vaisiais; toks sapnas laikytas ženklu, kad ji artimiausiu metu pagimdys sūnų – plačios ir šlovingos giminės pradininką. Taigi sūnus buvo suprantamas kaip atžala, sudygusi iš motinos vidaus“ (Афанасьев 1995 II: 243; žr. Потебня 2000: 331, 341).

Dar keli kalbamosios metaforos pavyzdžiai įvairiose kalbose: rusų *отрасль*, *поросль*, *отпрыск* „atžala, atvaša“ abiem prasmėm; slovakų *kmeň* „kamienas, stiebas, šaka“ ir „giminė, gentis“; vokiečių *Stamm* „kamienas“ ir „giminė, padermė“; anglų *stock* „kamienas, stuobrys, kelmas“ ir „protėvis“, „giminė, padermė“; airių *clann* „klanas“ ir *cland*, *clann* „augalas“; lotynų *stirps* „kamienas (su šaknimis), kelmas, keras, krūmas“, „sodinukas, atžala, ūglis“ ir „gentis, giminė“, „palikuonis, įpėdinis“; sen. indų *vayá* „vytis, šaka“ ir „giminė, šeima“, *1 vañśa* „bambuko stiebas“ ir *2 vañśa* „giminė, šeima“; vengrų *törzs* „kamienas“ ir „giminė“; kinų *miao* „daigai, ūgliai, atžalos“ ir „palikuonys“ ir t. t. (Журавлев 2005: 565–566). Antai senovės indų „Rigvedoje“ (I.165.15 = 166.15) prašoma, kad apeiginė giesmė aukotojams atneštų *vayám* „vytį, šaką“, taigi „atžalą, palikuonį“ ar „palikuonis“ (žr. Ригведа 1989: 208, 210, 650, 651). Panašiai senovės žydų „Zacharijo knygoje“ (Zch 6.12, sulig Algirdo Jurėno vertimu): „Štai vyras, kuris vadinasi Atžala. Iš po savęs jis išžels ir statys Viešpaties šventyklą“; taip pat Jer 23.5: „Štai ateina dienos, – sako Viešpats, – kai aš prikelsiu Dovydui teisią Atžalą, kuri viešpataus kaip karalius ir elgsis išmintingai, ir vykdys, kas teisinga ir teisu šalyje.“ Čia pavartotas hebrajų žodis *cemaḥ* pažodžiui yra būtent „atžala“ (Щедровский 1988: 219–220).

Visi minėti pavyzdžiai remiasi viena daugialype, itin mitologiška, plačiai visame pasaulyje nuo seno žinoma žmogaus – medžio, skyrium motinos – medžio, metafora, apie kurią dėl nesuskaičiuojamos gausybės duomenų čia nebūtų įmanoma net pradėti kalbos. Bet ir pateiktieji pavyzdžiai atidengia gana sodrią tradicinę dirvą, kurioje aiškiai šaknyja ir Donelaičio pasitelkti įvaizdžiai.

Ši tradicijos dirva tebežaluoja ir po Donelaičio. Pirmiausia čia verta pateikti kelis posmus iš XIX a. devintą dešimtmetį užrašytos Alsėdiškių žemaičių dainos (daina bažnytinė, bet vaizdiniai – tie patys): *Kaip daržely žolelės, / Taip cnatlyvos [dorybingos] mergelės: / Ž y d ž o l e l e ž alumu / Ir m e r g e l e s – jaunumu; / Kaip ant dangaus švieč žvaigždelės, / Taip cnatlyvos ž y d m e r g e l e s / Cnatomis [dorybėmis] savo... // Kiek yra pievoj ž o l e l i ū / Ir kvepiančių l a p e l i ū, – / Kas anų yra ž y d e j i m s, / Vasaroidžiu klestėjims! / Jaunikaitis, ateidamas / Ir su dalgiu nukirsdamas, / Atim gražumą. // Ir tu esi m e r g e l e / Kaip pievoj ž o l e l e, / Turi gražų ž i e d e l j, / Ant galvos vainikėlį... // ...Jaunikaičiai ir mergelės, / Kurie ž y d i t kaip kvietkelės, / Raminkit save! (JLD III: 615, nr. 1506.2, 4–6).*

Tradiciją tęsia ir XX amžiaus autorinė poezija. Antano Miškinio („Nebepirma meilė“): *Kad mes pasaulyje, mes žmonės, / Kaip lapai lapkritį, kaip labai [lapai?] byrame... Nes dar greičiau už vasarųjų žalių / Atžydi ir atgeltonuoja moteris...* (Miškinis 1935: 95); Salomėjos Nėries: *...mano palaikis kūnas, lyg suvytęs rudens lapas, nukris tau, motina žeme, ant krūtinės; Tu nudžiūsi, kaip džiūsta pavasarį gėlės pumpurėlis, neįstengęs pradžiai; ...kaip žolynas – rudenį aš mirštu, pavasarį vėl atgyju; Viešpatie, kaip gražus tavo pasaulis! Tu pasėjai jame tokių stebuklingai gražių nevystančių gėlių. Tos gėlės – žmonių sielos* (Nėris 1984 III: 19, 220, 224). Ir t. t.

2. GILTINĖ SU DALGIU

Tarp dviejų ką tik aptartų Lauro kalbos vietų, kurių pirmojoje žmogus prilygintas augalo – gal medžio, gal žolyno – pumpurui, žiedui bei vaisiui, o antrojoje – tiesiog žolei, paminėta Giltinė su dalgiu, kuri, nepaisant dalgio, dar ir smaugia:

2.88–91   **Giltinė** su rauplėms piktoms atšokusi **smaugia**
Ar su karštine dar tikt Macką pasuka bėdžių.
*Bet ir klapams, ir mergoms ji gatavą **dalgi***
Aštrina vis...

„Vasaros darbuose“ Giltinė su dalgiu pasirodo darsyk – kalbant apie šienavimą, šienapjūtę, kur pjaunamą žolę Donelaitis vėlgi tiesiogiai prilygina Giltinės žudomam žmogui, palyginimą, negana to, pabrėždamas abiem atvejais tais pačiais įvaizdžiais (pumpuras, žiedas ir t. t.):

2.440–447   Štai tuojaus visur išsišiepusi **giltinė smaugė**
Ir visoms lankelėms raudą didę padarė,
*Nės dar daug **žiedų** tikt vos **žydėti** pradėjo*
*Ir daugums jų vos savo blogą **pumpurą** rodė.*
*Daugel dar visur **nei būrų kūdikiai** žaidė,*
O kiti jau su žilomis barzdomis soyrinėjo.
Giltinė su dalgiu, nei seną gremždama barzdą,
Būrams tuo visiems visur ištuštino pievas...

Pirmiausia pažymėtina, jog Donelaičio *Giltinė ... smaugia*, *Giltinė smaugė* iš esmės yra tradicinė formulė, žinoma posakyje iš Frydricho Kuršaičio žodyno: *Giltinė žmogų pasmaugia* (LKŽ III: 303); priešodžiuose: *Ar giltinė tave smaugia?*; *Kuri čia tave giltinė smaugia?*; *Kuri tavi bala giltinė*

s m a u g i a?; *Giltinė nesmaugia savo vaiko* (LPP II 4554, 4572); keiksme: *Kad tave Giltinė nusmaugtų!* (BRMŠ IV: 71, 79; Balys 2000: 128) ir t. t.

Formulę primena ir Donelaičio pasakymas *Giltinė su dalgiu*, kaip antai jos tradiciniuose apibūdinimuose: *Giltinė labai liesa, vaikšto apsisupus šiaudine skraiste, su dalgiu ant peties* (Ariogala, Raseinių r.); *Giltinė – mirtis. Ji pasirodo su dalgiu ant peties ir yra tokia, kaip koks nors žmogus, neturįs mėsos ir tik barškuoja kaulai, [oda] prilaikomi* (Girkalnis, Raseinių r.); *Giltinė atrodo kaip žmogaus griaučiai, su dalgiu rankoje* (Raseiniai) ir pan. (Balys 2004: 124, nr. 1, 3, 5). Mirus kaimynui, kaimo keliu esą eiti pavojinga, nes tuomet, pasak Radvilės Racėnaitės pateikto užrašymo, *vidury gatvės bėgioja giltinė, į visas puses švaitindama su dalgiu, todėl reikia vaikščioti tik pagrioviais, nes antraip ir tave pakirs* (Racėnaitė 2011: 231). Pasak išplėtoto priežodžio: *Giltinė nežiūri į dantis, ateina su dalgiu ir papjauna* (BlzLRD: 196, nr. 91). Šalčiui per kūną perėjus lietuvių sakoma: *Giltinė dalgi prikišo; Jau giltinė dalgi galanda* ir pan. (LPP II 4562, 4583; daugiau Giltinės su dalgiu lietuviškų pavyzdžių žr. Jasiūnaitė 2010: 108–109; Racėnaitė 2011: 162–163, 255, 2007: 81–82; LKŽ III: 303 ir kt.).

Į šias Donelaičio eilutes (tiksliau, tik į 2.88 ir 2.440–441) jau buvo atkreipęs dėmesį Z. Slaviūnas, pridūręs: „P. Ruigiui, J. Brodovskiui, L. Rėzai giltinė – mirties deivė. L. Rėza pats pirmasis teisingai nurodė, kad šis žodis esąs iš pagonystės laikų. Iš tikrųjų mirties personifikavimas, vaizduojant giltinę su pjautuvu, peiliu arba dalgiu, yra labai senas, pažįstamas jau senovės Babilonijoje, Graikijoje“ (Slaviūnas 2007: 258). Dar, pavyzdžiui, įsmeninta Mirtis su pjautuvu Mažojoje Azijoje buvo žinoma senovės hetitams (ЛЮН: 104, 191, 280). Senovės skandinavų su dalgiu įsivaizduota mirties ir mirusiųjų šalies deivė Helė, kaip antai apie konungo Eiriko drąsą kovoje su škotais „Egilio sagoje“: *Kruvinu kardu / Daug kirto žaizdų, / Strėlė kiekviena / Buvo mirtina, / Vilkus pasotins, / Įveikęs škotus. / Helė dalgiu švaistos – / Arams daug maisto* (ES: 195). Todėl visai pagrįstai A. Jonynas, pacitavęs Donelaičio eilutes 2.88–89, Z. Slaviūnui pritarė: „Tradicine reikšme „Metų“ autorius vartoja giltinės vaizdinį, išlikusį lietuvių tikėjimuose ir folklore iš pagonybės laikų. Giltinė jam – ligų, mirties įsmeninimas“ (Jonynas 1984: 283). Vis dėlto štai Algirdas Julius Greimas apie Giltinę mano, esą „visi jos įvaizdžiai, pristatantys ją kaip barškančiais kaulais, dalge ginkluotą šmėklą, pjaunančią ar draskančią žmones, yra tik vėlesnis krikščionybės įnašas“ (Greimas 1990: 195). Panašią nuomonę kaskart vis tenka išgirsti iki šiol.

Prie atsakymo į klausimą dėl Giltinės su dalgiu kilmės ir kartu prie atitinkamo Donelaičio Giltinės įvaizdžio priveda Benedikto Petravičiaus 1638 m. lietuviškai parašytas eilėraštis *Carmen Litvanicum sive Alanicum* („Lietuviška arba alaniška giesmė“), būtent jo žodžiai: *Kayp dalgis kierta zolu, vira issmintinga / Pakirta smertis* „Kaip d a l g i s kerta žolių [ž o l e], v y r a išmintinga / Pakirto smertis [m i r t i s]“

(BRMŠ III: 489). Čia matome ne tik užuominą į suasmenintą mirtį su dalgiu, bet ir žolei prilygintą žmogų: kaip dalgis kerta, pjauna žolę, taip mirtis – žmogų. Nesunku numanyti, kad suasmenintos mirties, Giltinės su dalgiu įvaizdis tiesiogiai remiasi ką tik (pirmame straipsnio skyriuje) aptarta žmogaus – žolės metafora.

Giltinės vaizdinį lietuvių tradicijoje nagrinėjusi (užsiminusi ir apie Donelaičių) R. Racėnaitė pateikia daugiau iškalbingų pavyzdžių:

XVIII a. pabaigoje panašią metaforą vartojo žemaičių kunigas Kiprijonas Lukauskas, savo parapijiečiams aiškindamas, kad „kaypo dalgis žoly, teyp smertis žmogaus gyvenima pakierta“ <...> Panašūs vaizdiniai figūruoja ir vėlyvesnėse lietuvių liaudies dainose. Pavyzdžiui, jauno, per anksti mirštančio žmogaus gyvenimas su gėle gretinamas didaktinėse XX a. I pusės dainose apie mirtį: *Oi smerti smerti, / Ką tu dabar darai, / Kam mane jauną iš svieto varai? // Ką tik pradėjau / Į svietą žiūrėti, / Ką tik pradėjau / Kaip kvietkas žydėti* <...>. Paralelė tarp prarastos gyvybės ir dalgiu pakirsto augalo brėžiama kai kuriose XX a. pradžios lietuvių liaudies karinėse-istorinėse dainose: *Virsta jauni bernu žėliai / Nuo priešų kardelių / Taip, kaip po dalgiru rugeliai, / Kertami brolelių* <...>; *Ten kerta bernelius / Kaip dalgis žolėlę, / Žirgų kojos spardo, / Kardais širdį varsto* <...>. Neatmestina, jog šie liaudies dainų įvaizdžiai gali atspindėti ne tiek ir ne tik religinių raštų realijas, bet yra inspiruoti natūraliai kylančių paralelių su sezoniniais kaimo darbais (Racėnaitė 2011: 160, 161, žr. 2007: 80, 81).

Panašios nuomonės yra Birutė Jasiūnaitė: „Čia turėtume prisiminti, kad liaudies kultūroje žmonės metaforiškai suvokiami kaip javai ar žolė, o mirtis – kaip juos kertantis, šienaujantis antropomorfinis personažas, plg.: *Šienau na nelaboj giltinė visus: tiek jaunus, tiek senus, destis už kieno galvos jos dalgė užkliūna* (Liškiava, Varėnos r.)“; arba štai pasakoje iš Gervėčių pati Giltinė sako: *O da man daug reikia žmonėm galvų nukirstie, nupjautie dalgiu...* (Jasiūnaitė 2010: 108, 109) ir pan.

Taigi, viena vertus, metafora remiasi tiesiogine kasdiene žemdirbio patirtimi ir nėra reikalinga jokio papildomo kildinimo iš šalies; kita vertus, kadangi ji nuo amžių žinoma visame plačiame pasaulyje, kur tik verstasi žemdirbyste, jos laikinas sureikšmėjimas dėl tam tikrų aplinkybių (kaip karas, maras, badas) vienoje šalyje, žinoma, gali prisidėti prie jos sureikšminimo gretimoje ar keliose aplinkinėse, tad šia prasme ji gali būti tuo pat metu ir savas archajinis paveldas, ir patyrusi įtakų iš šalies, pastarųjų šimtmečių Lietuvoje – iš krikščioniškosios europinės kultūros.

Didžiausią nesusipratimą panašiais atvejais kelia visiškai nepagrįsta, iš esmės klaidinga, bet tarsi „savaiame suprantama“ ir todėl balsiai paprastai ne neištariama prielaida, kad lietuviškoji tradicija būtinai turi griežtai skirtis nuo aplinkinių šalių ir ypač nuo krikščioniškosios tradicijos, tad jei jau kokia ypatybė būdinga ir lietuviškajai,

ir Europos krikščioniškajai tradicijai, tai ji Lietuvoje būtinai bus krikščioniškos kilmės, atneštinė. O tai ne tik ne tiesa, bet tiesos nė neprimena. Nes didelė, gal net didžiausia mitinių vaizdinių ir apskritai tradicinių metaforų dalis yra bendražmogiškos, ir iš tikrųjų dažniausiai tėra prasminga kalbėti apie galimas įtakas jų gyvavimo tradicijoje sąlygoms, palankesnėms ar nepalankesnėms, – ne daugiau.

Panašu, beje, kad tai suvokė ir tuo kaip tik naudojosi Donelaitis, į žinomus antikinius bei krikščioniškus mitinius kontekstus įtraukdamas atitinkamus vietinius, lietuviškus vaizdinius, pastatydamas juos vienon greton ir šitaip suteikdamas jiems lygią vertę.

Dar Giltinė – tiesa, jau be dalgio – Donelaičio minima „Rudens gėrybė“:

3.37   *Krūmus ir gires linksmas jau **giltinė** suka...*

Be dalgio tai be dalgio, užtat ji šįsyk „suka“ krūmus ir gires – taigi medžius. Vėlgi tad turime ir žolę, žolynus, ir krūmus, medžius, kaip pirmajame skyriuje.

3. PJŪTIS – KARAS

Kaip ką tik matėme, senovės islandų konungas Eirikas „Egilio sagoje“ *Kruvinu k a r d u / Daug kirto žaizdų*, todėl mirties deivė *Helė d a l g i u švaistos*. Panašiai ką tik cituotose lietuvių dainose *Virsta jauni bernužėliai / Nuo priešų k a r d e l i ū / Taip, kaip po d a l g i u rugeliai, / Kertami broleliu; Ten kerta bernelius / Kaip d a l g i s žolelę, / Žirgų kojospardo, / K a r d a i s širdį varsto*. Šie pavyzdžiai ragina prie aptartų žmogaus – žolės ir pjūties – mirties (Giltinės dalgis) metaforų prišlieti tradicinį žemdirbišką kautynių, karo kaip šienavimo ar rugiapjūtės įvaizdį. O toks įvaizdis Donelaičio „Metuose“ pavartotas prieš pat antrąjį iš ką tik pateiktų Giltinės su dalgiu paminėjimų:

2.434–443   *Krizui taip besiskundžiant, štai pulkai susibėgo,
Ir visur rėksmai „šok, **kirsk**, grėbk, krauk“ pasidarė.
Tuo laukai kaip skruzdėlynas kribždėti pagavo,
Ir gaspadoriai su bernais **šienaudami** spardės.
Rodės man, kad visas sviets, **kovo!** susibėgęs,
Kardus ir šobles į margas nunešė **pievas**.
Štai tuojaus visur išsišiepusi **giltinė** smaugė
Ir visoms **lankelėms raudą** didę padarė,
Nės dar daug žiedų tikt vos žydėti pradėjo
Ir daugums jų vos savo blogą pumpurą rodė.*

D. Dilytė, ir ne ji pirma, čia vėlgi išvelgia sekimą antika: „Šienavimo scenos panašumą su epų karo vaizdais akcentuoja [Viktorija] Daujotytė ir [Albinas] Jovaišas“

(Dilytė 2005: 191). Ir išties, štai „Iliada“ XI.67–71: „Tartum žaliūkai pjovėjai, kad, vienas prieš kitą sustoję, / Pradalgę varo plačiausią žmogaus pasiturinčio dirvoj / Miežių gelsvų ar kviečių, priguldydami pėdą prie pėdo, – / Taip ir trojėnai tuomet, ir achajai, užpuolę viens kitą, / Žūdė, ir nieks iš kovos pasitraukt negarbingai nemanė“; XIX.221–224: „Žmonės nelaukus ilgai ligi kaklo bus sotūs kautynių, / Kai priguldys it pėdų jų daugybę be galesčio varis. / Būtų pjūtis ta trumpesnė, jei teiktus svarstyklės nusverti / Dzeusas, kuris esti karų tarp žmonių trumpaamžių sprendėjas“ (Homeras 1962: 217, 409–410). Dar štai kaip nusakoma Priamo sūnaus Gorgitiono žūtis nuo Teukro strėlės (VIII.305–307): „Tartum aguonos galvutė kad lysvėje daržo palinksta, / Savo gausingais grūdais ir rasom rudeninėm apsunkus, / Taip ir jisai savo galvą nuleido, apsunkintą šalmo“; Ilionėjo žūtis nuo Penelėjo ieties ir paskui kalavijo (XIV.496–500): „O Penelėjas tuojau, kalaviją sau aštrų ištraukęs, / Kirto per vidurį sprando. Galva pariedėjo ant žemės, / Su visu šalmu nukritus. Galingoji ietis tuo tarpu / Kyšojo dar vis aky. Kaip aguonos galvutę pakėlęs / Galvą parodė trojėnams ir džiaugdamos garsiai suriko...“ (ten pat: 162). Beje, žūstantys kariai palyginami ne tik su javais ar žolynais (aguonomis), bet ir su medžių atžalomis, kaip antai XI.155–159: „Tartum besotė ugnis kad įsimeta girion didžiulėn, / Plaikstoma vėjo verpetų stipriausių; braškėdami virsta / Medžiai nuo kelmo palūžę, liepsnų neatlaikę galybės; – / Taip nuo Atrėjo sūnaus Agamemnono krito vis galvos / Bėgančių Trojos herojų“ (ten pat: 220; žr. Onians 2000: 114).

Kita vertus, Homeras, antikos klasikai tuo nėra jokia išimtis. Štai kaip Biblijoje (Jer 9.21) aprašytas vaizdas po karo: „Užmuštųjų l a v o n a i guli kaip mėšlas dirvoje, tarsi p è d a i, kurių nėra kam surinkti, paskui p j o v è j a.“ Panašiai žydu apokrifuose aprašoma Jokūbo kova: „Ir jis puolė ant priešų, kirsdamas ir kapodamas juos kaip kviečių varpas“ (Грейвс, Парай 2005: 387). Tad gal Donelaitį įtarti sekus ne (tik) antikos klasikais, o (ir) Biblija?

Bet ir senovės skandinavai turėjo keningą, kuriuo k a l a v i j a vadino „kautynių p j a u t u v u“ (Журавлев 2005: 117). Ir senovės rusų „Sakmėje apie Igorio pulką“ mūšis tarp Vseslavo Kerėtojo su Jaroslavu apibūdinamas tais pat žemdirbiškais įvaizdžiais: *На Немизѣ снопы стелють головами, / молотятъ чепи харалужными, / на тоуѣ животъ кладуть, / вьютьъ душу отъ тѣла. / Немизѣ кровави брезѣ / не бологомъ бяхуть посѣяни – / посѣяни костьми рускихъ сыновъ* „Ties [ure] Nemiga p è d a i tiesiami iš galvų, / kuliami Damasko plieno spragalais, / ant laito gyvybę guldo, / pučia sielą iš kūno. / Nemigos kruvini krantai / ne gėriu buvo užsėti – / užsėti rusų sūnų kaulais“ (СПИ: 45, žr. 73). O štai pasikartojantis įvaizdis iš Iljos Muromiečio kovos su priešais rusų bylinoje „Ilja Muromietis ir caras Kalinas“: *Стал конем топтать, копьем колоть, / Стал он бить ту силушку великую, / А он силу бьёт, будто траву косит* „Ėmė žirgu trypti, ietimi badyti, / Ėmė jis mušti tą galybę didžią, / O jis muša tą galybę tarsi ž o l ė š i e n a u j a“; *И он*

бьет-то силу, как траву косит „Ir jis muša galybę, kaip žolę šienauja“; *Ён бьет-то силу, как траву косит* „Jis muša galybę, kaip žolę šienauja“ (РНПЭ: 55, 56, 57). Pasakoje *Незнайко* („Nežiniukas“) šis su priešais kariauja taip pat: *куда ни повернет, так и летят головы – словно сено косит!* „kur tik pasisuka, taip ir lekia galvos – tarsi šienautų!“ (АФНРС II: 409, nr. 295). Beje, ru. *косить* „šienauti“ yra vienos šaknies su *коса* „dalgis“:

Simonas Daukantas, „Pasakojime apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ aprašydamas 1236 m. Rimgaudo vedamos kariuomenės mūšį su kryžiuočiais ties Karsakiškiu, sako: „Tame akimojy Rimgaudas gulė su visa savo siena ant vokiečių kai perkūnija ir vienu akies mirkstelėjimu jotis lietuvių apsiautė vokiečių kariauną. Čia jau ne mūša, nes p j ū t i s prasidėjo. Vokiečiai, vienas už kito kliūdami, galžyti ir variuoti, kniuso ir virto kai ažuolai po kojų pergalėtojų“ (Daukantas 1976 II: 168). Senovės skandinavus, senovės rusus ir S. Daukantą, labai norint, irgi galima įtarti mėgdžiojus antiką ar Bibliją, jei ne jo paties užrašytas lietuvių liaudies priežodis: *K a r e i kilus, pametęs ir valgį, galqsk d a l g į* (DkŽT: 263, nr. 895); arba: *K a r u i kilus, pamesk valgį, galqsk d a l g į* (TŽ V: 608, nr. 332; LTt V 2450). Dirvą metaforai gyvuoti, tiesą sakant, teikė pats gyvenimas. Dėl to ypač pažymėtini 1863 m. lietuvių sukilėlių dalgininkų būriai, apie kuriuos lenkų istorikas Boleslavas Limanovskis (Bolesław Limanowski) rašė:

Maloniausią ir įdomiausią įspūdį sudarė dalgininkų karinis mokymas; d a l g i n i n k a i buvo išimtinai v a l s t i e č i a i, apsilikę pilkomis sermėgomis, juodomis kepurėmis ir odiniais diržais ir tuo sudarę uiformuotos k a r i u o m e n ė s vaizdą, labai mėgę veikti dalgiais ir mokytis manevruoti, kadangi mokymas vyko lietuvių kalba. Dolengos dalgininkai turėjo veiklų instruktorių, kuris puikiai pažino dalgininkų veikimo taktiką ir gerai mokėjo lietuvių kalbą... jo pavardė buvo Vivulskis (Deksnyš 2009: 46; 47 p. pateikta įspūdinga lietuvių dalgininkų būrio su koviniais dalgiais nuotrauka).

Simetrija „bajoras – kardas“ / „valstietis – dalgis“ paliko pėdsaką ir tautosakoje, antai dainoje „Bajorėli bajorėli“, kur palyginami įvairūs bajoro ir žemdirbio buitės rykai: *Bajorėli bajorėli, / Bajorėlio šviesi šoblė, / Ne dalgelis* (LLD VI 71.5). O tai vėlgi tiesiogiai mena karo – pjūties izosemiją, kaip ir 1868 m. Jono Basanavičiaus užrašytos karo dainos du posmai: *Kardai skambėjo, / Šoblės blizgėjo, / Pištalietai užavo, / Žirgužėliai dūsavo. // Kulkelės lėkė, / Brolelius krėtė / Kaip dalgis do bilėlius, / Laukelij žolynėlius* (BsOD: 42, nr. 233.6). Kartais lietuvių dainos, kaip minėtas skandinavų keningas, kardą tiesiog prilygina dalgiui: *Mano šviesus kardu žėlis – / Tai plieninis dalgelis*; kardu šienaujama: *Išitrauksiu / Kardužėlį, / Pasikirsiu / Dobilėliu! // Pasikirtau / Dobilėliu...* ir pan. (JLD II: 271, 607, nr. 641.7, 862.7–8; dar plg. 381, 667, nr. 715.17–18, 895.13).

O štai Viliaus Kalvaičio kaip tik Mažojoje Lietuvoje užrašytas žmogaus sapnas, kuriame pjūties vaizdas tiesiogiai pranašauja karą:

– *Mete 1866, lyg sapnij, lyg ir pabudus esant, atėjo pas mane vyrs baltuose rūbuose, tardams: „Eikš, aš tau parodysu Estereikių [Austrijos] kalnus, nes ant tujų r u g i a i j a u k i r s t i n i. Žūrėk ir še krūoq popierų – su tais taps rugių kirtikai suvadinti, o su tais ir tu drauge veizdėk šuos kalnus“:* Aš tuomžyg išvydau paludienų [pietų] šalij su kokia penkių metrų ilgais kirtimui prinokusiais rugiais apdengtą aukštą kalną vienaip rėdytiems kirtikams s u d a l g i a i s r u g i u s b e k e r t a n t. Tie vietoj ant padalgių kryžkryžiais suvirto, berods ir bestovinčų liko. Mano vadovas ir priešpiečių šaly man tokį jau kalną parodė, tasai ir tokį jau likimą sulaukė. Tarpe minėtų dviejų kalnų didė dauba buvo. Po rugių nukirtimo tas vyrs prapuolė. Man pabudus, jau visai šviesi buvo. Aš, tai tuoj mano pačiai papasakojęs, tarau: „Matysi, tai bus ant didžios krygės [k a r o]“. Antrądien su kitais podraug ir aš urdelį [šaukimą kariuomenėn] gavau, tasai kone greičiaus neng k a r o garsas parėjo. Į Estereikį nutraukius, man rodės, tan esantis kalnų įžvilgis visai teip, kaip tąkart sapnij, išveizdėjo (Bs)K: 76–77, nr. 47).

Sapnuoti pjūtį lietuviams iki šiol reiškia mirtį, pavydžiui: *Jei sapne pjausi rugius, kai kas mirs; Jei sapne pjausi rugius savo, tavo namuose mirs, jei kito, kitur mirs; Rugių laukas – mirtis ir pan.*; taip pat latviams ir aplinkinėms tautoms (Višinskaitė 2007: 68, 160); panašiai gudams: *Жыта жаць – на похараны* „Javus pjauti – bus laidotu-vės“ (НПБП I: 155, nr. 387).

Iš lietuvių poetų šią visuotinę, archetipinę metaforą, beje, pavartojo ne tik Donelaitis, bet ir Salomėja Nėris: *Pjovėjas žengia ir vienodai kerta – / Tik ne rugius ir ne atolą: – / Iš karto krinta kelios kartos, – / Tai motinų vaikai, seselių broliai* (Nėris 1984 II: 9).

Vis dėlto Donelaitis ne karą prilygina pjūčiai, o pjūtį karui. Antikiniam epinio žanro kūriniam žemdirbystės reikalai išvis nerūpėjo, tačiau kai kurių rašytojų veikaluose išliko žinių apie tokį Litiersą, gr. *Λιτιέροςης*. Pasak vieno, tai tiesiog frygų žemdirbių pjūties dainos pavadinimas; pasak kitų, šiuo vardu vadinta įjasmeninta „javų dvasia“, „pjovėjų globėjas“ (dainos veikėjas?), tapatintas su karaliaus Mido sūnumi, apie kurį pasakojamas toks padavimas: kai tik koks svetimšalis užklydavo į Litierso valdas, šis jį sočiai pavaišindavo, tada vesdavosi į laukus, liepdavo kartu su juo pjauti javus, o paskui aprišdavo jį tarsi pėdą varpomis ir pjautuvu nukirsdavo jam galvą, bet galiausiai pas Litiersą užklydo Heraklis ir lygiai taip nukirto galvą jam pačiam; pasak kito panašaus padavimo, Litiersas užklydėlį iškviisdavo į pjūties varžybas, o tam pralaimėjus, užmušdavo jį spragilu, kol vienąsyk pats pralaimėjo ir visiškai taip buvo užmuštas (Frazer 1995: 420–421, 425, 426, 433–434, 435 (žr. ištaisai skyrių 47. *Lityreses*, p. 419–441, su gausybe palyginimų); Грейвс 1999: 170; March 2001: 463–464; CMR: 319 ir kt.).

Tačiau ir šiuo atveju kreiptis į antiką nebūtina – pjūtis karui irgi būdingai prilyginama pastarųjų amžių liaudies tradicijose.

Štai pjūtį menančios rusų mįslės: *На поле на Арском, на порубеж татарском лежат все побиты, бороды побриты, а брюха распороты* „Aro lauke, totorių pasienyje guli visi nukauti, barzdos nuskustos, o pilvai perskrosti“; *Шёл я мимо Поповского, видел дело таковское: лежат мужики убитые, брюха распоротые* „Ėjau aš pro Popovo [lauką], mačiau tokius štai dalykus: guli vyrai užmušti, pilvai perrėžti“; *Видела я диво дивное: голова колота, брюхо порото, кишки болтаются, валом валят, телеса во двор везут, душу в рай несут* „Mačiau stebuklą stebuklą: galva persmeigta, pilvas perrėžtas, žarnos tabaluoja virste išvirtusios, kūnus kieman veža, sielą rojun neša“ ir pan. = javų pėdai (СдЗРН: 149–150, nr. 1225в, 1226, žr. 293 papildymus; taip pat ХдВЗ: 110, nr. 1350, 1351, 1351).

XIX a. vidurio Vilniaus krašto gudų pjūties daina: *У нас сягонь-ня вайна была: / Усio поли зваявали, / Да пану жыта пажали. / Пане ж неулякайсе / Да у пакой нехавайсе / Бо мы юсць не жаунерки / Да паньские жнейки...* „Mums šiandieną karas buvo: / Visą lauką užkariavom / Ir ponui javus nupjovėm. / Pone, nepaspruk / Ir miegamajame nesislėpk, / Nes mes esam ne kareivės, / O pono pjovėjos...“ (Киркор 1858: 233, nr. 68).

O štai kaip pjūtis apibūdinama tarpukariu Jurgio Dovydaičio Trumsėdžiuose (Nerimdaičių apylinkėse, Telšių r.) užrašytoje grėbėjos sakomoje tradicinėje oracijoje:

Pareinam su linksmom naujienom, apsakdami šių metų, šio mėnesio, šios dienos k a r q arba darbq. K a r i a v o m su tais k a r e i v i a i s, kuriuos pernai rudenį išleidom ant laukų, išvežiojom vežimais, išmėčiojom maišeliais, išbarstėm saujelėm. Apsirengė raudonais rūbais. Nepabijoję šv. Mykolas kariauti su raudonu rūbu. Tada apsirengė žaliais rūbais, kentėjo šalčius, lytus ir visokius nepagadlyvus orus per 7 mėn. Atėjo pavasaris, atvažiavo šv. Jurgis, atvežė jiems baltus rūbus ir žiedus. Apsirengė jie baltais rūbais ir žiedais. <...> išvydę savo aktorių gale lauko ir kloniojosi kaip karaliui. Paklausė toks aktorius, ar gali su tokia k a r i u o m e n e k a r i a u t. Pasakė šv. Jokims – k i r s k i r k a r i a u k. Tada parėjo aktorius, apginklavo savo bernukus ir nekuriems sodžiuj pasakė. Tada bernukai išjojo ir mes su jais kartu. Anie pakirto, mes surinkom. Surišom ir sustatėm į eiles kaip narsiąją Lietuvos k a r i u o m e n e (Dovydaitis 1934: 89; persp. Dovydaitis 2007: 58).

Lietuvių pjūties dainose į suasmenintą rugelį kreipiamasi: *Tavį brolaliai / Dalgeliais kirto*; arba jis pats klausiamas prisipažįsta: *Žiemkentėli rugeli, / O kas tavį kirto? / – Manį kirto brolaliai / Plieniniaiis dalgeliais* (KrŠRR: 26, 28, nr. 10, 12). Pasak Dalios Urbanavičienės, „rugiapjūtė – tai lyg rugių žudymas (gal dėl to rugiapjūtės dainų melodika artima raudoms)“ (Urbanavičienė 1992: 18).

Vertas dėmesio šiuo atžvilgiu ir „kariškas“ šūksnis *valio!*, tautosakoje būdingas pjūties dainoms, kaip antai: *Man' dalgelė vieno plieno, / Prispjausim žalio šieno. / Valio, dalgele, / Valio, valio, valio* (BlzLRD: 47, nr. 1.2). Dar iškalbingesnis pavyzdys su įsamenintu dobiu: *Dobilėli baltažiedai, / Valio, pieva, valio valio. // Ko tu žalias pabijojai? / Valio, pieva, valio valio. // Ar tu pabijojai aštrių dalgelių? / Valio, pieva, valio valio. // Aštrių dalgelių, jaunų bernelių? / Valio, pieva, valio valio. // Jauni berneliai mane nukirto, / Valio, pieva, valio valio. // Šviesi saulutė man' išdžiovino, / Valio, pieva, valio valio* (LTsU: 31, nr. 5). Dar: *Pjautuvėlis naujas, / Bernužėlis jaunias, / Valioj, bareli, valioj valioj* (LLD VI 38.3) ir t. t. Bene iš pjūties dainų šis šūksnis ir bus patekęs į karių ir juos sveikinančiųjų lūpas.

4. PIEVŲ BARZDA

Ką tik, kalbant apie Giltinę (2 sk.), aptartas eilutes darsyk perskaitykime kitu atžvilgiu:

2.442–447   ...Nės dar daug žiedų tikt vos žydėti pradėjo
                     Ir daugums jų vos savo blogą pumpurą rodė.
                     Daugel dar visur nei būrų kūdikiai žaidė,
                     O kiti jau su žilomis **barzdomis** svyrinėjo.
                     Giltinė su dalgiu, nei seną gremždama **barzdą**,
                     Būrams tuo visiems visur ištuštino **pievas**...

J. Balio žodžiais: „Visoje Lietuvoje yra randamas paprotys, kad sėjėjas, kol nepasėja visų javų, ypač rugių, neskuta barzdos ir nekerpa plaukų, mat, tiki, kad tada geresnis būsiąs derlius: jei barzda gerai sužėlus, tai ir javai gerai sužels, tankiai sudygs, priešingu atveju ir laukas bus toks plikas, kaip nuskusta barzda. Sakoma: *Jei plikas sėsi, bus ir laukai pliki*. Arba: *Kai plaukas trumpas, tai ir javai trumpi teauga*. Todėl apie Kupiškį sakoma, kad sėjos metu skusdamas barzdą nuskuti ir tų metų derlių nuo dirvos“ (Balys 1948 II: 150). Dar keli pavyzdžiai: *Einant sėti neskuta barzdos, kad javai želtų* (TŽ I: 335, nr. 53); *Jei barzda gerai sužėlus, tai ir javai gerai sužels, tankiai sudygs, bus krūmuoti* ar pan. (Balys 1986: 14, nr. 213). Arba štai: „Blogiems javams esant, sakoma: *Užderėjo kaip Perkūno ūsai!*“ (Balys 1998: 46, nr. 296). Ir atvirkščiai, žmogaus barzda gali būti palyginama su „Perkūno rugiais“: *Tavo barzda kaip perkūno rugeliai* (Ėriškiai, Panevėžio r.), t. y. „reta, nušiorusi“; o *perkūno rugeliai* – tai „perkūnsarginių [perkūnruginių?] šeimos samana: jautrusis perkūnrugis (*Funaria hygrometrica*)“ (Jasiūnaitė 2010: 280, 281, 371; LKŽ XI: 884). Čia priklauso ir Motiejaus Valančiaus užrašytas priežodis: *Žmonės kas metą skuta žemės barzdą ir su jos gaurais mintą* (LKŽ III: 169).

Dėl to turbūt neatsitiktinis Jono Bretkūno „Prūsų krašto kronikoje“ (1588) duotas Patrimpo apibūdinimas: *Potrimpus war ein Junger man an barte gekront mit Sangelen* „Patrimpas buvo jaunuolis su varpų kuokštu prie barzdos“ (BRMŠ II: 309, 314).

„Barzda“ vadintas ir apeiginis javų jievaras. Antai 1933 m. Vygonyse, Varanavo rajone (dabar Gudija), užrašyta: *Pabaigus rugius pjauti, mama rišo kaip barzdą q. Suriša iš rugių tokią lėlę ir gal kokį gabaliuką duonos padėdavo, nežinau. Reikėjo „užrišti barzdą“; kad javai derėtų* (Balkutė, Laurinkienė 2012: 230, nr. 25; daugybę pavyzdžių su nuotraukomis žr. ištiesai ten pat: 207–233, nr. 1–31).

Panašiai Gudijoje, Nikolajaus Nikiforovskio žodžiais (XIX a. pabaiga): „Pjovėjai palieka nenupjautus kelis javų stiebus, suima varpas ir suriša raudona gija: tai – ‘barzda’“ (Никифоровский 1897: 114, nr. 824). Arba štai autentiškas XX a. pradžios užrašymas:

Канчаючы жауць, застаўляюць сярод загона нязжатым чуб жыта, велічыною як сесці. Гэты чуб, ці як яшчэ кажучь бораду, звызваюць чырвонаю жычкаю ці ніткаю, выполваюць чысценько зелле й клабуць паміж жыта акрайчык хлеба, солі й кусок сыра. Сами жануы садзяюца кругом барады, паюць песні й звіваюць з жыта вянок, каторы потым нясуць дамоў і вешаюць яго на покуці пад абразамі. Адны бораду зжынаюць і нясуць яе дамоў, каб там разам з зажынкowym снапком змалаціць, а тое збожжэ пасвяціць і ўсыпаць у насенне, другія застаўляюць бораду ў полі да тых час, покуль яе не саб е гаўядо ці не зьядзяць зайцы „Baigdami pjauti, palieka vidur baro nenupjautą kuokštą javų, didumo kaip atsisėdus. Šitą kuokštą, arba kaip dar sako – barzdą, suriša raudona gija ar siūlu, išravi švariai žolę ir padeda tarp javų duonos kampą, druskos ir gabalą sūrio. Patys pjovėjai susėda aplink barzdą, dainuoja dainas ir pina iš javų vainiką, kurį paskui neša namo ir pakabina jį kertėje po šventais paveikslais. Vieni barzdą nupjauna ir nešasi namo, kad tenai kartu su paskutiniu pėdu iškultų, o tuos grūdus pašventintų ir sumaišytų su sėkla, kiti palieką barzdą lauke, kol ją sumindys gyvuliai ar nugrauš kiškiai“ (Сержпутоўскі 1998: 98, nr. 800; XX a. antros pusės nuodugnus „barzdos“ darymo aprašymas su nuotraukomis iš Bresto apylinkių pateiktas Гуря, Терновская, Толстая 1983: 95–99; dar žr. ВЭС: 286–287; МБ: 41).

Rusai (panašiai ir kiti slavai) tokį javų jievarą vadino „Dievo barzda“ (*Богова борода, Божья борода, Богу борода* ir pan.), Perkūno vietą užėmusio Elijo, arba „Iļjos barzda“ (*Илье борода, Ильюшкина борода* ir pan.), Velnią atitinkančio „Vološo barzda“ (*Волосова борода, Волосу борода* ir pan.), jo krikščioniško įpėdinio „šv. Mikalojaus barzda“ (*Миколина борода, Микуле борода* ir pan.) ir kitaip (Журавлев 2005: 236; Успенский 1982: 52–53, 166–167, 171; СД I: 231–234; РФ: 58; Афанасьев 1995 III: 93–94). Štai dar šiuos papročius atspindinti rusų mįslė:

Сам с локоток, борода с венник „Pats uolekties, o barzda kaip šluota“ = *сноп ржи* „rugių pėdas“ (ХДВЗ: 110, nr. 1349).

Panašią „barzdą“ darydavo ir visai kita dingstimi – ne pjūties pabaigos, o ką nors pametus. O kitąsyk ją darydavo iš linų, kaip kad nupasakojo aštuoniasdešimtmetė švenčioniškė:

Mana dėdiene buva, kaip ana tikėja burtais visokiais! Vat, pavyzdžiui, pasdėja peilį, neatsimena kur. Diedui: „Juozapai, primyk velniui barzdų!“ Nu, tai l i n ū s a u j a stovi, tai paspaudžia po kuom nors. Ka cia už tai v e l n i u i b a r z d ū paspaudė, ana atsimins, kur tas peilis (Stundžienė 2011: 48).

Juolab dažniau tokią „barzdą“ darydavo tiesiog iš žolės, kaip štai švenčioniškės Julijos Mačėnaitės–Papinigienės pasakojime:

Atamenu vaikystiej, kai ti kū pameci savo... jau paimi gi kokio valgio, undeda moma, nu pameci kartais, ar kur sedzi – pamiršci, tai tadu jau ažioj šitoj ž o l į sukam. Supina, kad jau dziedo gi b a r z d a. Sakyt nieko nesakydavo, jau sukam, kad cia barzda, raikia succ. <...> Suki ž o l į ažioj, kad rastum graiciau, kad rastum graiciau. Kū nerandzi gi ko – ar ti guzikelis nutrūksta, ar kas gi, viskas buvo brungu – tai sukdavom, žinau. Kur žolė didesnie, suimi i pasuki. Cia jau pamačis – suk jau b a r z d ū, tai graiciau rasi (Mačėnaitė 2013: 95).

Šitoji žolės „barzda“ irgi vadinta „velnio barzda“, pavyzdžiui: „Jei žmogus pamestą kokį nors daiktą nori atrasti, turi sakyti: *Suku suku velniui barzdą. Jei rasiu, tai atsuksiu, jei nerasiu, tai užsuksiu*. Tai pamestas daiktas atsiras“ (LTt V 9377). Be to, barzdą velniui ne tik sukdamo, bet ir raudavo. Pasak B. Jasiūnaitės,

vargšui velniui barzda būdavo raunama be gailesčio ir gana dažnai: vaikų, ypač piemenėlių, maginėje praktikoje tai buvo įprastas dalykas. Pametę kokį nors itin branginamą daiktą, ypač peiliuką, vaikai kaltindavo velnią ir raudavo ž o l ę, sakydami: *Atiduok peilį!* (ar ką kita, ką esi pametęs) (Dusetos, Zarasų r.). Kitur šiuos veiksmus kartodavo tris kartus: *kai išgaišini peilį, tai reikia velniui b a r z d q raut. Paskui ieško, kur pametė, ir teip lig trijų kartų* (Tverečius, Ignalinos r.). Toks burtas vadinosi veiksmožodiniais frazeologiniais junginiais *velnio barzdą dirbti* arba *velniui barzdą rauti*. Nočioje (Baltarusija) kuokštas ž o l ė s būdavo susukamas ir prislegiamas akmeniu: toks velnio ‘kankinimas’ vadinosi *žusukt velniui b a r z d q* ir turėjo užtikrinti, kad pamestas daiktas greitai atsiras. <...> Toks burtas žinomas ir Lietuvos rusams sentikiams, plg.: *Давайте черту бороду крывать!* [‘Nagi sukime velniui barzdą!']. Pačioje Rusijoje panašus maginis veiksmas turi pavadinimą *перевязать черту бороду* ‘perrišti velniui barzdą’ (Jasiūnaitė 2010: 196, žr. 195).

Rusai barzdai prilygina ir šiaip žolę, be jokių papildomų „susukimų“, kaip antai priežodžiuose: *Борода – трава, скосить можно* „B a r z d a – ž o l ė, galima nupjauti“; *Брумба бреет, и коса бреет* „Skustuvus skuta, ir dalgis skuta“ (ДЛПРН: 35, 713). Lietuviai, beje, irgi, ir ne tik šiaip barzdai, o vėlgi – velnio barzdai. Pavyzdžiui, „kai galanda dalgį ir jau daugiau juo nepjauna, tai sako: *ateis velnias barzdos skustie* (Gervėčiai, Baltarusija)“ (Jasiūnaitė 2010: 199)⁴.

Lietuvių žodis *barzda* savaime turi perkeltines reikšmes „mažutės šaknys, daigai“: *Rugiai po lietaus pradėjo leist barzdas* (Jūžintai, Rokiškio r.); *Jau ir nepjauti javai su barzdom* (sudygę) (Geistarai, Vilkaviškio r.); „nupjautos su žeme samanos, kupstai“: *Čia, matos, nemokančio pjauta, pilnas šienas barzdų* (Užpaliai, Utenos r.); „pradalgio pakraščiuose palikusi aukštesnė ž o l ė“ (F. Kuršaičio žodynas, 1883 m.) ir pan.; dar plg. *barzdė* „tokia samana (*Barbula*)“; *barzdočius, barzdukas, barzduklis* „ožkabarzdis (tokia ž o l ė)“ (LKŽ I: 674, 675) ir t. t. O štai vardu *ožkabarzdis* pavadinama ištisa aibė žolynų: pievinis asiūklis (*Equisetum pratense*), dirvinis asiūklis (*Equisetum arvense*), paprastoji pakalnutė (*Convallaria majalis*), baltažiedė plukė (*Anemone nemorosa*), pievinis pūtelis (*Tragopogon pratense*), vingiorykštė (*Filipendula ulmaria*), lankinis barštis (*Heracleum sphondylium*), paprastoji vištapienė (*Gagea lutea*), smilgenė (*Aira canescens*), vaistinis valerijonas (LKŽ VIII: 1033). Žydinčioms ir benužydinčioms vingiorykštėms, beje, itin tiktų Donelaičio apibūdinimas su *žilomis barzdomis svyrinėjo*.

Barzdai mįslėse prilyginami ir šakniavaisių lapai: *Žyds pirty, barzda lauke* = burokas; *Raudonas žmogelis žalia barzdele* = morka; *Ožys troboj, barzda ore* = ridikas (LTt V 5705, 5710, 5722); *Gudas pirtyje, gudo barzda lauke* = ridikas (LKŽ I: 673) ir t. t.

Kitose mįslėse barzdai (nors kartais gal ir pakaušio plaukams) netiesiogiai prilyginama *p i e v a*, kaip antai: – *Kur teki, krive? – Kas tau rūpi, s k u s t e*; – *Vingurgalvi, kur vingiuoji? – S k u s t a brasta, kas tau darbo?* (čia galima išvelgti net garsinę užuominą *brasta : barzda*); – *Vingurgurkli, kur gurkliuoji? – P r a s k u s t g a l v i, kas tau darbo?*; – *Vingurgurkli, kur gurkliuoji? – Tylėk, skvanke p r a s k u s t o j i!*; – *Kinka ringa, kur tu bėgi? – S k u s t e plike, ko tu klausi?*; – *Kur tu bėgi, patekole? – Kas tau darbo, s k u t e n a!* = upė (upelis) ir *p i e v a* (LTt V 5485, 5487–5491).

O latvių mįslėse visai tiesiogiai barzda prilyginama pievai: *Zālaina pļava, ik nedēlas pļaujama* „Žolėta *p i e v a*, kas savaitę pjaunama“; *Kas tā par pļavu, pārdienām pļaujama?* „Kas tai per *p i e v a*, kasdien pjaunama?“; *Tai pašā pļavā sienu pļauj ziemu, tai vasaru* „Toje pačioje *p i e v o j e* šienaujama žiemą vasarą“; *Sniegs jau*

4 Dar: „Daiktavardinis frazeologinis junginys *velnio barzda* taikomas smulkių paparčių juodosioms šaknims arba vaistiniam valerijonui (*Valeriana officinalis*), kurio šaknys, kaip žinoma, irgi gydo. Abu šie augalai vartojami liaudies medicinoje“; „Kaip matome, *velnio barzdos* pavadinimą keli vaistingieji augalai bus gavę dėl susipynusių, gaurų kuokštą primenančių šaknų“ (Jasiūnaitė 2010: 197, žr. 194–195; FŽ: 810). Tik mums tai šiuo atveju mažiau aktualu.

zālē, bet sienu vėl plauj „Sniegas jau žolėj, o šieną dar pjauna“ = *bārda* „barzdą“; dar: *Jo vairāk sniega, jo labāka* (v.: *vieglāka*) *plaušana* „Kuo daugiau sniego, tuo geresnė (var.: lengvesnė) pjūtis“; *Mani lauki vieglāk plaujami, jo vairāk sniega uz tiem guļ* „Mano laukai tuo lengviau pjaunami, kuo daugiau sniego ant jų guli“ = *Jo vairāk ziepju bārdai, jo labāk noskrien* „Kuo daugiau muilo barzdoje, tuo geriau skusti“ (AnLTM: 73, nr. 427.a, b–430.a, b), nė nebekalbant apie barzdai prilyginamus burokų, ridikų lapus, svogūnų laiškus ir t. t. (AnLTM: 89–90, nr. 619–624; 236, nr. 2638; 255, nr. 2850).

Taigi Donelaičio eilutėse apie tai, kad *Giltinė su dalgiu, nei seną gremždama barzdą*, / *Būrams tuo visiems visur ištuštino pievas*, slypi kone tiesioginė atitinkamo tradicinio įvaizdžio citata.

IŠVADA

Išnagrinėti mitiniai su žole susiję vaizdiniai nurodytose Donelaičio „Metų“ vietose yra tradiciniai, perimti iš lietuvių tautosakos. Kadangi jie, kaip ir daugelis kitų vaizdinių, būdingi ne vien lietuvių tautosakai, bet ir kitoms tradicijoms (tarp jų antikienei ir biblinei), tai galima manyti, kad Donelaitis čia, kaip ir daugelyje kitų poemos vietų, sąmoningai pasinaudojo jų panašumais, siekdamas parodyti, kad lietuviškoji nėra prastesnė ir puikiai tinka pagal klasikinius kanonus parašyti „aukštajai“ literatūrai. Kitaip tariant, savo poemą pagal klasikinius kanonus jis parašė ne tik lietuvių kalba, bet ir „lietuviškais vaizdiniais“:

ŠALTINIAI

- AnIT – *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas*: izlase, sastādītāja Alma Ancelāne, Rīga: Zinātne, 1991.
 AnLTM – *Latviešu tautas mīklas*: izlase, sastādījusi A. Ancelāne, Rīga: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1954.
 BDS – *Krišjāņa Barona Dainu skapis*, prieiga per internetą: <http://www.dainuskapis.lv>.
 BlzLRD – *Linelius roviau, dainavau: Onos Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinė*, Vilnius: Vaga, 1990. (Kalba cituojant sunorminta.)
 BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, t. 2: *XVI amžius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001; t. 3: *XVII amžius*, 2003; t. 4: *XVIII amžius*, 2005.
 BsJK – *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
 BsOD II – *Ožkabalių dainos*, t. 2, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
 CMR – *Oxford Dictionary of Classical Myth and Religion*, edited by Simon Price and Emily Kearns, Oxford: Oxford University Press, 2004.
 DkŽT II – Simonas Daukantas. *Žemaičių tautosaka*, t. 2: *Pasakos, patarlės, mįslės*, parengė Kostas Aleksynas, Kazys Grigas, Leonardas Sauka, Vilnius: Vaga, 1984.
 ES – *Egilio saga*, iš islandų k. vertė Svetlana Steponavičienė, Vilnius: Vaga, 1975.
 GrgPP – Kazys Grigas. *Patarlių paralelės: lietuvių patarlės su latvių, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, lotynų, prancūzų, ispanų atitikmenimis*, Vilnius: Vaga, 1987.

- GrgLLM – *Menu mįslę keturgyslę*: lietuvių liaudies mįslės, paruošė Kazys Grigas, Vilnius: Vaga, 1970.
- JLD II, III – *Lietuviškos dainos*, t. 2–3, užrašė Antanas Juška, Vilnius, 1954 (pirminis leid.: Казань, 1882).
- KrŠRR – *Šointų rytų rytelį*: [Anelės Karmonienės iš Vidutinės k. pateikta tautosaka], užrašė ir parengė Valdas Striužas, Vilnius: Saulės vėjas, 1995.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LLD VI – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 6: *Darbo dainos*, kn. 1: *Rugiapiūtės, avižapiūtės ir grikių rovimu dainos*, parengė Vanda Misevičienė, Vilnius: Vaga, 1993.
- LpMS – *Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių*, sudarytojas Stasys Lipskis, Vilnius: Žuvėdra, 2002.
- LPP – *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. 2: *E–J*, parengė Kazys Grigas... [et al.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- LTt I, V – *Lietuvių tautosaka*, t. 1: *Dainos*, medžiaga paruošė Vanda Barauskienė, Bronė Kazlauskienė, Bronius Uginčius, Vilnius, 1962; *Lietuvių tautosaka*, t. 5: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*, medžiaga paruošė Kazys Grigas, Vilnius: Mintis, 1968.
- LTsU – *Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.
- TŽ I, V – *Tauta ir žodis*, t. I, V, red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, Kaunas, 1923, 1928.
- VtLU – *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės = Lithuanian Verbal Healing Charms*, sudarė, parengė ir įvadą parašė Daiva Vaitkevičienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- АФНРС II – *Народные русские сказки А. Н. Афанасьева* в трех томах, т. 2, подготовка текста, предисловие и примечания В. Я. Проппа, Москва, 1958.
- ВЭС – *Восточнославянский этнолингвистический сборник: материалы и исследования*, Москва: Индрик, 2001.
- ДлПРН – *Пословицы русского народа*: сборник В. И. Даля, Москва: Русский язык, 2004.
- ЛУН – *Луна, упавшая с неба: древняя литература Малой Азии*, перевод с древнемалоазиатских языков Вяч. Вс. Иванова, Москва: Художественная литература, 1977.
- МБ – *Міфалогія беларусаў*: энцiклапедычны слоўнiк, складальнiкi: Iрына Клімковiч, Вiктар Аўтушка, навуковыя рэдактары: Таццяна Валодзiна, Сяргей Санько, Мiнск: Беларусь, 2011.
- МНМ II – *Мифы народов мира*: энциклопедия в двух томах, т. 2, Москва: Советская энциклопедия, 1982.
- НПБП I – *Полацкі этнаграфiчны зборнiк*, т. 2: *Народная проза беларусаў Падзвiннiя*, кн. 1, Наваполацк: ПДУ, 2011.
- РНПЭ – *Русская народная поэзия*: эпическая поэзия, составление, подготовка текста и др. В. Путилова, Ленинград: Художественная литература, 1984.
- РФ – *Русский фольклор*: хрестоматия, составители: Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан, Москва: Флинта, Наука, 2001.
- СД I – *Славянские древности*: этнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого, т. 1, Москва: Международные отношения, 1995.
- СдЗРН – *Загадки русского народа*: сборник загадок, вопросов, притч и задач, составил Д. Садовников, С.-Петербург, 1876.
- СПИ – *Слово о полку Игореве*, Москва: Художественная литература, 1987.
- ХдВЗ – И. Худяков. Великорусские загадки, in: *Этнографический сборник*, т. 6, Санктпетербург, 1864.

LITERATŪRA

- Balys Jonas 1948. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, t. 1–2, Tübingen: Patria.
- 1986. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*, Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla.
- 1989. *Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje*: antologija, surinko ir suredagavo Jonas Balys, Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla.

- 1998, 2000, 2002, 2004. *Raštai*, t. 1, 2, 3, 5, parengė Rita Repšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Balkutė Rita, Laurinkienė Nijolė (par.) 2012. Rugiapjūtė: svečias, jėvaras, vainikas. Tautosaka ir etnografija, parengė Rita Balkutė ir Nijolė Laurinkienė, *Tautosakos darbai*, t. XLIV, p. 207–233.
- Daukantas Simonas 1976. *Raštai*, t. 2, Vilnius: Vaga.
- Deksnyš Bronius 2009. 1863 metų sukilėlių žygis per Rokiškio kraštą, *Naujoji Romuva*, Nr. 3.
- Dilytė Dalia 2005. *Kristijonas Donelaitis ir Antika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Donelaitis Kristijonas 1994. *Metai ir pasakėčios*, Vilnius: Baltos lankos.
- Dovydaitis Jurgis 1934. Iš tautosakininko dienyno, *Gimtasai kraštas*, Nr. 2.
- 2007. Iš tautosakininko dienyno, *Liaudies kultūra*, Nr. 6, p. 56–62.
- Frazer James George, Sir 1995. *The Golden Bough: a Study in Magic and Religion*, London: Papermac.
- Greimas Algirdas Julius 1990. *Tautos atminties beiėškant: apie dievus ir žmones*, Vilnius: Mokslas–Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.
- Homeras 1962. *Iliada*, redagavo Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga.
- Jasiūnaitė Birutė 2010. *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jonynas Ambraziejus 1984. *Lietuvių folkloristika iki XIX a.*, Vilnius: Vaga.
- Kursite Janina 1996. *Latviešu folklorā mītu spoguļi*, Rīga: Zinātne.
- Laurinkienė Nijolė 1990. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*, Vilnius: Vaga.
- Mačėnaitė-Papinigienė Julija 2013. Iš vaikystės tai visa kų atamenu..., *Liaudies kultūra*, Nr. 1, p. 80–95.
- March Jenny 2001. *Cassell's Dictionary of Classical Mythology*, UK: Cassell.
- Ming–Dao Deng 2000. *365 Dao įžvalgos kasdienai*, Kaunas: Trigramas.
- Miškinis Antanas 1935. *Varnos prie plento*, Kaunas: Sakalas.
- Nėris Salomėja 1984. *Raštai*, t. 2: *Poezija 1940–1945*; t. 3: *Proza, dienoraščiai, laiškai*, Vilnius: Vaga.
- Onians Richard Broxton 2000. *The Origins of European Thought About the Body, the Mind, the Soul, the World, Time, and Fate: New Interpretation of Greek, Roman and Kindred Evidence Also of Some Basic Jewish and Christian Beliefs*, UK: Cambridge University Press.
- Racėnaitė Radvilė 2007. Regimieji mirties pavidalai skirtinguose lietuvių tautosakos žanruose, *Tautosakos darbai*, t. XXXIII, p. 72–90.
- 2011. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Račiūnaitė Rasa 1999. Moters socializacija Lietuvos kaime: XIX a. pabaiga–XX a. vidurys, *Darbai ir dienos*, t. 11 (20), p. 170–200.
- Razauskas Dainius 2014a. Mitiniai vaizdiniai Donelaičio „Metuose“: pirmosios dvylika eilučių, *Liaudies kultūra*, Nr. 5, p. 32–44.
- 2014b. Mitiniai vaizdiniai Donelaičio „Metuose“: paukščiai, *Literatūra* (spaudoje).
- 2015. Mitiniai vaizdiniai Donelaičio „Metuose“: dar apie Saulę („Vasaros darbai“ 49–53), *Liaudies kultūra*, Nr. 1, p. 9–14.
- Sauka Donatas 1970. *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius: Vaga.
- Skrodenis Stasys 2010. *Folkloras ir gyvenimas*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Slaviūnas Zenonas 2007. *Raštai*, t. 2, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Stundžienė Bronė (par.) 2011. Iš magiškosios švenčioniškių prisiminimų versmės, *Tautosakos darbai*, t. XLII, p. 42–55.
- Urbanavičienė Dalia 1992. Apeiginis judesys laidotuvėse ir mirusiųjų minėjimuose, *Liaudies kultūra*, Nr. 4, p. 15–19.
- Vācere Laila 2006. The Sign of the Apple-Tree in Latvian Folksongs: Through Formula to Sign, *Tautosakos darbai*, t. XXXI, p. 110–127.
- Višinskaitė Asta 2007. *Lietuvių liaudies sapnų aiėkinimai ir pasakojimai apie sapnus: sandara, funkcionavimo specifika, reikėmės*: daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

- Афанасьев Александр Николаевич 1995. *Поэтические воззрения славян на природу: опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, т. 2–3, Москва: Современный писатель.
- Грейвс Роберт 1999. *Мифы древней Греции*, т. 2, под ред. и с предисл. А. Тахо-Годи, Москва: Прогресс: Традиция.
- Гура А. В., Терновская О. В., Толстая С. М. 1983. Материалы к полесскому этнолингвистическому атласу, in: *Полесский этнолингвистический сборник: материалы и исследования*, Москва: Наука.
- Журавлев Анатолий Федорович 2005. *Язык и миф: лингвистический комментарий к труду А. Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу»*, Москва: Индрик.
- Киркор Адам 1858. Этнографический взгляд на Виленскую губернию, in: *Этнографический сборник, издаваемый Императорским Русским географическим обществом*, т. 3, Санктпетербург.
- Никифоровский Н. Я. 1897. *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*, собрал в Витебской Белоруссии Н. Я. Никифоровский, Витебск.
- Потебня Александр Афанасьевич 2000. *Символ и миф в народной культуре: собрание трудов*, Москва: Лабиринт.
- Ригведа 1989. *Ригведа: Мандалы I–IV*, издание подготовила Т. Я. Елизаренкова, Москва: Наука.
- Сержпутоўскі А. К. 1998. *Прымкі і забавоны беларусаў-палешукоў*, Мінск: Універсітэцкае.
- Успенский Борис А. 1982. *Филологические разыскания в области славянских древностей: реликты язычества в восточнославянском культе Николая Мирликийского*, Москва: Изд-во МГУ.
- Щедровский Д. В. 1988. «Дождь ранний и поздний» (ритуал вызывания дождя в Библии и его аллегорическое осмысление на рубеже античности и средневековья), in: *Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках*, Москва: Наука.

Mythical Images in “The Seasons” by Kristijonas Donelaitis: the Grass

DAINIUS RAZAUSKAS

S u m m a r y

This article is a continuation in the series of works on the reflections of Lithuanian folklore and mythology in the classical poem “The Seasons” by Kristijonas Donelaitis, the famous 18th century Lithuanian author (see Razauskas 2014a: 32–44, 2014b, 2015: 9–14). Here, the focus is on the peculiar “grass mythology”, namely, the allegoric, symbolical, mythical traditional images related to grass (meadow, haymaking, etc.) found in the second part of the poem. First, the parallel between man and flower / plant is taken into consideration (lines 2.73–76, 94–95 of the poem). Further, attention is turned to the traditional image of the personified death (The Reaper) with a scythe (2.88–91, 440–447), and afterwards, the traditional parallel between war and haymaking is investigated (2.434–443). Finally, the image of the grass, herbs and meadows as a beard is approached (2.442–447). Every one of these topics is illustrated with considerable amount of examples from folklore and mythological sources of Lithuanians and other related peoples. The presented analysis leaves no doubts regarding the traditional nature of the images used by Donelaitis.

Gauta 2015-05-11